

**МАКТАБГАЧА, УМУМИЙ ЎРТА,
ПРОФЕССИОНАЛ ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМ
ТИЗИМЛАРИДА ТАРБИЯЛАШ
ОДОБИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ТИЗИМИ
К О Н Ц Е П Ц И Я С И**

ДОИМХА

Узлуксиз таълим тизими учун «Тарбия» фани КОНЦЕПЦИЯСИ

1-боб. Умумий қоидалар

1. Бугунги глобаллашув жараёнлари, фан-техника тараққиёти, инновацион жамиятга бўлган эҳтиёж ёшлар учун кўплаб имкониятлар яратмоқда. Улар олдида тезкор қарорлар қабул қилиш, инновацион тафаккурни шакллантириш, интеллектуал салоҳиятни ошириш билан бирга миллий ва умуминсоний қадриятларга содиқ бўлишдек ҳаётий талабларни қўймоқда.

Шу боис, Ўзбекистон Республикасида узлуксиз «Тарбия» фани концепцияси мазкур фанни давлатнинг таълим-тарбия соҳасидаги сиёсатини амалга оширишда мавжуд бўлган долзарб муаммоларни ҳал этишга йўналтирилади. Концепция ёш авлод тарбиясидаги ишларни янги босқичга олиб чиқишга қаратилган устувор вазифалар, асосий мақсад ва йўналишларни белгилаб беради.

Шунингдек, Концепцияда белгиланган йўналишлар мамлакат ёшларини маънан ва жисмонан баркамол қилиб тарбиялаш, иқтидори ва салоҳиятини рўёбга чиқариш, уларни давлат ва жамиятнинг ривожига кенг жалб этиш, ташаббусларини етарли даражада қўллаб-қувватлаш мақсадида ҳуқуқий асослар, иқтисодий имкониятлар ва ташкилий механизмларни янада кенгайтиришга хизмат қилади.

2. Мазкур Концепция Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги, «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги қонунлари, халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган ҳужжатлари, хусусан «Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги, «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги конвенциялар, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг «Ёшлар-2030» стратегияси ҳамда Ўзбекистон Республикасининг таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларига асосланади.

3. Концепцияда белгиланган вазифалар Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси талаблари, Узлуксиз маънавий тарбия концепцияси, миллий ва жаҳондаги илғор тажрибалар, мамлакатимиздаги ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар билан уйғун равишда амалга оширилади.

4. Концепция умумий ўрта таълим тизимида ўқувчиларнинг ёшига мос маънавий ривожланишини таъминлаш ва фаол фуқаролик компетенцияларини шакллантириш мақсадида мактабгача таълим ташкилотларида ўтказилаётган «Атроф-олам билан таништириш», «Бадий адабиёт», «Жисмоний тарбия» машғулоти, умумий ўрта таълим, ўрта махсус, профессионал таълим муассасаларида ўқитилаётган «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» туркумига кирувчи фанлар «Одобнома», «Ватан туйғуси», «Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари», «Маънавият асослари», «Дунё динлари тарихи», олий таълим муассасаларида ўқитилаётган «Маънавият асослари», «Диншунослик» фанларини бирлаштирган ягона Тарбия фанининг асосий йўналишларини белгилаб беради. Шу мақсадда, Хитой Халқ Республикаси, Сингапур, Япония, Корея Республикаси, Австралия, Германия,

Буюк Британия, Франция ва Россия Федерацияси каби давлатларнинг тажрибалари ўрганилди, амалдаги фанларнинг ўқув дастурлари ҳар томонлама қиёсий таҳлил қилинди.

5. Концепция асосида яратилган дастур амалдаги умумий ўрта таълим мактабларидаги «Соғлом авлод асослари», «Саломатлик», «Йўл ҳаракати қоидалари», «Ҳаёт хавфсизлиги асослари», «Экологик тарбия», «Медиа маданият», «Иқтисод ва солиқ сабоқлари» каби бир қанча факультатив ўқув курслари, ўрта махсус, профессионал, олий таълим тизимидаги махсус курс дастурларини бирлаштиради.

6. Концепция узлуксиз таълимнинг давлат таълим стандартларида белгиланган талабларнинг (кейинги ўринларда — Малака талаблари) негизи ҳисобланади. Концепция «Тарбия» фанини ўрганиш босқичлари, ўқув фани бўйича таълим мазмуни ва малака талабларининг тузилишини белгилайди.

2-боб. Концепциянинг долзарблиги ва зарурати

7. Бугунги кунда ривожланган давлатларда ёшлар билан ишлашнинг янгича моделларини яратишда инновацион механизм ва технологияларни қўллашга доир кўплаб амалий ишлар қилинмоқда.

8. Шиддат билан ўзгараётган дунёда матабгача ёшдаги болалар, ўқувчи-ёшларни муваффақиятли ижтимоий ҳаётга тайёрлашда масбулият, мажбурият, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият, теран дунёқараш, соғлом эътиқодлилиқ, маърифатлилиқ, диний ва миллий бағрикенглиқ, маънавий, фуқаровий, маданиятлараро, ижтимоий каби фазилатларни шакллантириш кун тартибидаги асосий масалаларга айланиб бормоқда.

Шу боис болалар ва ёшлар тарбиясига бевосита таъсир кўрсатадиган «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» туркумига кирувчи машғулотлар ва фанларни ўқитиш таълим жараёнига янгича ёндашувни тақозо этмоқда. Жумладан, ёшлар тарбиясида дунёда юз бераётган мураккаб геосиёсий ва мафкуравий жараёнларга тўғри баҳо бера олиш, ижтимоий муаммоларни ҳал этишда тўғри қарор қабул қилиш, ҳаётда ўз ўрнини топиш билан боғлиқ бўлган аниқ мақсадларни шакллантира олишга ўргатиш, бунинг натижаси ўлароқ, оила-жамият ўртасидаги муносабатларнинг узилиб қолишининг олдини олиш, лоқайдлик, ҳуқуқбузарлик, «оммавий маданият»нинг турли кўринишларидан сақлаш имкони яратилади.

Бу, ўз ўрнида, Ўзбекистон Республикасини сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва маданий-маънавий ривожлантиришнинг муҳим омили бўлган ёшлар тарбияси шахсан Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташаббускорлигида давлат сиёсати даражасига кўтарилганини инобатга олиб, ушбу йўналишдаги принципиал ёндашувларни такомиллаштириш, стратегик мақсад ва вазифаларнинг концептуал асосларини ишлаб чиқиш заруратини талаб қилди.

3-боб. Концепцияни жорий этишнинг асос ва принциплари

9. Концепцияда белгиланган вазифалар ижросини таъминлашдаги асосий принциплар қуйидагилар ҳисобланади:

миллий ва умуминсоний кадрларнинг устуворлиги;

онгли ватанпарварлик руҳини ривожлантириш;
соҳадаги замонавий илмий-тадқиқотларга асосланиш;
очиқлик ва шаффоқлик;
тарбия соҳасига оид ташаббусларни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;

тарбия соҳасига доир сиёсатни амалга оширишда иштирок этувчи давлат органлари, нодавлат ва нотижорат ташкилотлари, хусусий сектор фаолиятининг мувофиқлиги ва мутаносиблиги.

10. Ҳуқуқий асослари:

Концепцияни амалга ошириш орқали шахс тарбиясида миллий норматив-ҳуқуқий базани мамлакатда амалга оширилаётган ислоҳотларга мувофиқ шакллантириш;

вазирликлар ва идоралар, муассасалар, давлат ҳамда нодавлат қорхона ва ташкилотлари, фуқаролик жамияти институтлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари узлуксиз «Тарбия» фанини ўқитиш концепциясининг амалга ошириш тизимини ташкил этади.

11. Ташкилий-бошқарув асослари:

Концепцияни амалга оширишнинг комплекс чора-тадбирлар режаси ҳамда тегишли вазирлик ва идораларнинг қўшма қарорларни ишлаб чиқиш;

илғор педагогик тажрибаларни аниқлаш, ўрганиш ва уларни оммалаштириш, рағбатлантиришни ташкил этиш;

узлуксиз «Тарбия» фани концепциясининг самарадорлигини мониторинг қилиш.

12. Илмий-методик асослари:

шахснинг ижтимоийлашуви ва тарбиясига оид илмий-тадқиқот изланишларини амалга оширилишини таъминлаш;

«Тарбия» фани малака талаблари, ўқув дастурлари ва ўқув режаларини шакллантириш;

«Тарбия» фани дарсликларини яратишда самарали тарбия технологияларини жорий этиш;

«Тарбия» фани ўқув-методик мажмуасини яратиш ва амалиётга йўналтириш;

давлат таълим стандартлари талаблари асосида мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчилари, ўқувчилар, талабалар томонидан одоб-ахлоқ, билим, кўникма ва малака ҳамда компетенцияларнинг тўлиқ ўзлаштирилишига эришиш;

болалар, ўқувчилар, талабаларда мустақил ва эркин фикрлашни ҳамда уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш;

болалар, ўқувчилар, талабаларда илмий дунёқараш ва глобал тафаккур юритиш компетентлигини шакллантириш;

узлуксиз таълим тизимида фанларни ўқитишнинг принципиал янги методологияси асосида таълим-тарбиянинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш.

13. Фаннинг таркиби, мазмуни, ўқув-методик таъминоти:

узлуксиз таълим тизимида «Тарбия» фанини ўқитиш талаблари қуйидаги босқичларда ишлаб чиқилиши зарур:

мактабгача таълим тизими учун:

«Илк қадам» дастури асосида «Тарбия» машғулотлари дастури;

мактабгача ёш даври хусусиятларидан келиб чиқиб, шакллантириладиган маънавий компетенциялар тизими;

ўз туйғуларини бошқариш кўникмаларини ривожлантириш;

ўз хатти-ҳаракатларини ахлоқий талабларга мувофиқ бошқариш кўникмаларини шакллантириш;

шахсий фазилатлар асосларини пайдо қилиш;

ижтимоий мотивлар ва миллий анъаналарга қизиқиш, ўзини ўзи намоён қилишга интилишни таркиб топтириш;

муваффақиятга эришиш эҳтиёжни пайдо қилиш;

ўзига ўзи баҳо бериш, теварак-атрофдагиларга маънавий-ахлоқий муносабатни шакллантириш;

нутқ ва унинг асосида маънавий асосларининг ривожланиш

умумий ўрта, ўрта махсус ва профессионал таълим тизими учун:

бошланғич синф (A2), тўққизинчи синф (A2+), ўн биринчи синф, ўрта махсус, профессионал таълим (B1) битирувчисига қўйиладиган минимал малака талаблари, компетенциялар, баҳолаш тартиби ва ўқув дастурлари. Ҳар бир босқич маънавий-ахлоқий, ҳуқуқий, фуқаролик, иқтисодий, жисмоний, экологик, эстетик тарбия турларини ўз ичига олиши лозим;

ҳар бир босқичда ўқувчиларни миллий ва умуминсоний қадриятларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш;

ўқувчилар тарбиясида оиланинг мактаб билан ўзаро самарали ҳамкорлигини мустаҳкамлаш, ота-оналарга, бошқа миллат ва маданият вакилларига бўлган ҳурматни умуминсоний тамойилдан келиб чиқиб шакллантиришни қўллаб-қувватлаш;

узлуксиз таълим тизимида «Миллий тикланишдан — миллий юксалиш сари» тамойилига асосланган миллий қадриятларни сингдириш;

ўқувчиларни ҳар томонлама, жисмоний, руҳий, маънавий-ахлоқий ривожлантириш орқали ижтимоий ҳаётга мослаштириш ва турли мураккаб вазиятларда тўғри қарор қабул қилишга ўргатиш;

фаол фуқаролик позицияларини шакллантириш;

дунё динларининг кўп асрлар давомида авлоддан авлодга ўтиб келаётган маънавий қадрият эканини тушунтириш билан бир қаторда, ҳеч бир дунё динида зўравонлик, терроризм ва экстремизм ғоялари тарғиб этилмаслигини тушунтириш;

шахс фаолиятида ижтимоий-маърифий институтлар билан ҳамкорликни кучайтириш;

маънавий-ахлоқий жиҳатдан муаммоси бор ёки тарбиясида бўшлиқлар мавжуд бўлган ёки нотинч оила фарзандлари, жиноятчиликка мойил бўлган ёки профилактик рўйхатда турадиган ёшлар билан индивидуал тарзда ишлаш тизимини такомиллаштириш.

олий таълим тизими учун:

касбий фаолиятга қўйиладиган малака талабларга мувофиқ компетенциялар, баҳолаш тартиби ва ўқув дастурлари;

«Тарбия» фани бўйича малака талаблари, ўқув фанлари дастурлари мазмунини билиш ва улардан фойдалана олиш;

гендер стеротиплар, валеологик омилларни эътиборга олган ҳолда ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш;

тарбиявий жараён сифатини оширишга хизмат қиладиган компьютер ва мультимедиа технологиялари, виртуал таълим ресурслари, масофавий ва тармоқ технологияларидан фойдалана олиш;

тарбиявий ишни ташкил этишга доир меъёрий ҳужжатлар, дидактик-методик материаллар (медиа-тадбир сценарийлари, муаммоли вазиятлар, ишбоп ўйинлар, кейслар банки, ижодий топшириқлар, тренинг машғулотлари ишланмалари)ни тайёрлай олиш;

инновацион тарбия технологияларини (рефлексив, витаген, суггестив, арттерапия, ишбоп ўйинлар, нейролингвистик дастурлаштириш, герменевтик) қўллаш олиш;

миллий ва илғор хорижий тарбия моделларидан самарали фойдаланиш;

тарбиянинг инновацион методларини қўллаш, виртуал ҳамжамиятлар фаолиятини самарали ташкил этиш;

замонавий тарбия концепциялари, тарбия соҳасидаги илмий янгиликлар, медиаматнлар ва илғор хорижий тажрибалардан фойдаланиш;

тарбиянинг долзарб масалаларига бағишланган маҳорат дарслари, тренинглар, вебинарлар ташкил этиш ва модераторлик қилиш;

виртуал клубларни ташкил этиш ва жамоавий ижодий ишни ташкил этиш;

тарбия жараёнига доир изланишлар, ижтимоий лойиҳаларни ишлаб чиқишга доир тадқиқотчилик кўникмаларининг ривожлантириш.

4-боб. Ўқув-методик мажмуага қўйиладиган талаблар

14. Ўқув-методик мажмуанинг янги авлодини ишлаб чиқиш принциплари ҳамда уларнинг мазмуни ва сифатига қўйиладиган талаблар:

таълим олувчиларда таянч ва касбий компетенцияларни шакллантириш;

«Миллий тикланишдан — миллий юксалиш сари» принципи мазмун ва моҳиятини таълим олувчиларнинг онгу тафаккурига сингдириш;

таълим олувчиларни муваффақиятли ижтимоий ва оилавий ҳаётга тайёрлаш;

фаол фуқаролик позицияларини мустаҳкамлаш;

масъулият, мажбурият, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият, теран дунёқараш, соғлом эътиқодлилиқ, теран маърифатлилиқ, бағрикенглиқ каби фазилатларни шакллантириш вазифаларини белгилайди.

«Тарбия» фани ўқувчиларда фаол фуқаролик позициясини шакллантириш, уларнинг шахсий ва касбий ижтимоийлашувига кўмаклашиш, самарали ҳамкорлик қилиш, бўш вақтни мазмунли ташкил этиш, миллий,

маънавий ва умуминсоний қадриятларни ҳурмат қилиш, ўзларининг интеллектуал ва ижодий салоҳиятини рўёбга чиқаришга хизмат қилади.

15. Шу билан бирга, ёшлар ўртасида учраётган салбий ҳолатларнинг асл сабабларини аниқлаш ва олдини олиш, ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликни кескин камайтиришга қаратилган қуйидаги профилактик ишлар натижадорлигини оширишга замин яратади:

таълим олувчиларда миллий ғурур ва ифтихор, моддий ва маънавий меросни асраб-авайлашга қаратилган инсонпарварлик туйғусини таркиб топтириш;

давлат таълим стандартлари талаблари асосида таълим олувчилар томонидан билим ҳамда ҳаётий ва касбий кўникмаларнинг тўлиқ ўзлаштирилишига эришиш;

таълим олувчиларда мустақил ва эркин фикрлашни ҳамда уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш;

янги авлод ўқув-методик мажмуаларини яратиш ва амалиётга жорий этиш;

фанларини ўқитиш методологиясини такомиллаштириш асосида таълим-тарбия самарадорлигини ошириш.

16. Ўқув-методик мажмуани ишлаб чиқиш принциплари:

мазкур фан бўйича таълим олувчиларга сифатли билим бериш, уларни тўғри тарбия йўлига йўналтириш, зарур билим ҳамда ҳаётий ва касбий кўникмаларга эга бўлишларига, мустақил ва оилавий ҳаётга мослашишларига кўмак кўрсатиш, турли вазиятларда ҳуқуқий, маънавий мезонларга асосланган ҳолда қарор қабул қилиш кўникмаларини шакллантиришга қаратилган эстетик жиҳатдан замонавий безатилган, қизиқарли ва психологик-педагогик материалларга бой қуйидаги ўқув-методик мажмуалар комплексини талаб қилади:

ўқув-методик мажмуа таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари асосида яратилганлиги;

таълим олувчиларнинг ақлий ва жисмоний имкониятлари, ёши, психофизиологик хусусиятлари, билим даражаси, қизиқишлари, лаёқатлари ҳисобга олинганлиги;

таълим олувчиларда ватанпарварлик ва миллий ифтихор туйғусини шакллантиришга қаратилганлиги;

узлуксиз таълимнинг зарур ҳажми берилганлиги, ўқувчиларда мустақил ижодий фикрлаш, ташкилотчилик қобилияти ва амалий тажриба кўникмаларини ривожлантиришга йўналтирилганлиги;

мавзуларнинг мазмунан изчиллиги, илғор педагогик технологиялар, медиа-маҳсулотлардан унумли фойдаланилганлиги.

17. Ўқув адабиётларини яратишга қўйиладиган дидактик талаблар:

таълим олувчилар томонидан ўқув материалларининг тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлаш;

матнлар ахборот беришга эмас, балки ўқув фани мазмун-моҳиятининг таълим олувчилар томонидан англаш ва ҳаётга татбиқ қилиш мақсадларига хизмат қилиши;

қизиқарли, лўнда ва ҳамма учун қулай ва табақалаштирилган бўлиши;
илмий дунёқарашни шакллантириш, ватанпарварлик ва миллатлараро тотувлик талабларига жавоб бериши, аниқ далилларга асосланган материаллардан таркиб топиши;

таълимнинг кундалик ҳаёт ва амалиёт ўртасидаги боғлиқлигини таъминлашга, олинган билимларни амалиётда қўллай олиш иқтидори шакллантирилишига, бошқа ўқув фанлари билан узвий боғлиқликни таъминлашга йўналтирилган бўлиши;

расмлар кўринишидаги иллюстрациялар: хариталар, чизмалар, схемалар, жадваллар, диаграммалар, фотосуратлар, инфографикалардан иборат медиамаҳсулотлар билан безатилган бўлиши;

ўқувчилар психо-физиологик ривожланиш даражасига мос янги тушунчалар, атамалар, қоидалар, таърифлар ва шу каби луғат кўринишида ифодаланган бўлиши лозим.

18. Дарсликка қўйиладиган илмий-методик талаблар:

фан-техниканинг сўнгги ютуқларини ўзида акс эттириши;

ўқув фани мавзуларининг мазмунан яхлитлиги таъминланган бўлиши;

ўқув фани мавзулари адабий тил қоидаларига қатъий риоя қилган ҳолда оддий, содда, тушунарли ва раво тилда баён қилиниши;

манتيқий кетма-кетлик ва изчилликка амал қилиниши;

Ўзбекистон халқининг менталитетига зид бўлмаган тегишли иллюстрациялар билан бойитилиши;

савол ва топшириқларнинг аниқ ифодаланган бўлиши;

ўқувчиларни фикрлашга, ёзишга, тасвирлашга, чизма чизишга, ҳисоблашга, амалий ишларни бажаришга, тажрибалар ўтказишга ўргатишда педагогик технологиялардан фойдаланиш назарда тутилган бўлиши;

бир тушунчанинг икки хил атама билан ифодаланишига, саналарни келтиришда ноаниқликка йўл қўйилмаслиги;

ўқувчиларни муваффақиятли ижтимоий ҳаётга йўналтиришга оид матн ва расмлар, изоҳли луғат, техник ижодкорлик, манتيқий ва инновацион тафаккурни ўстиришга қаратилган лойиҳалаш ҳамда моделлаштириш топшириқларини қамраб олган бўлиши лозим.

19. Дарсликка қўйиладиган педагогик-психологик талаблар:

кенг жамоатчилик томонидан тан олинган илмий асосланган маълумотлар, ўқувчиларнинг билим даражалари, эслаб қолиш қобилиятлари, тафаккури инобатга олинган ҳолда, воқеа ва ҳодисаларнинг моҳиятини англашга ҳамда амалий қизиқишларини ривожлантиришга, билим олиш ва амалий фаолият билан шуғулланишга бўлган эҳтиёжларини тўлақонли қондиришга йўналтирилган бўлиши;

ўқув фани мавзуларининг таълим олувчиларнинг ёши ва психо-физиологик хусусиятларига мос ҳолда берилиши, маълум бир фактлар, тушунчалар, қоидалар ва фанлараро боғлиқликни ҳисобга олган ҳолда тушунарли баён қилиниши;

таълим олувчиларнинг янгиликларни қабул қилиш қобилиятлари, олдин олган билимларини ўзлаштирганлик даражаси ҳисобга олиниши лозим.

20. Дарсликка қўйиладиган эстетик талаблар:

белгиланган талаблар даражасида ёрқин, рангли, чиройли безатилган, замонавий дизайнига мос бўлиши;

матнлар ва иллюстрацияларнинг уйғунлиги ва ўқувчилар ёшига мослиги; бўлим, боб, мавзулар матнларининг турли шакл ва ранглар билан ажратилиши, уларнинг мутаносиблиги таъминланиши лозим.

21. Дарсликка қўйиладиган гигиеник талаблар:

матн ва иллюстрациялар санитария қоидалари, нормалари ва гигиена нормативларига мос бўлиши;

харфларнинг катталиги ва қоғознинг сифати (оғирлиги, қалинлиги, оқлиги ва шаффофлиги) таълим муассасалари учун матбаа маҳсулотларининг хавфсизлиги тўғрисидаги умумий техник регламенти талабларига мос бўлиши лозим.

5-боб. Яқунловчи қоида

22. Концепцияда назарда тутилган мақсад ва вазифаларга эришишнинг молиявий харажатлари Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳомийлик хайриялари ва қонунчиликда таъқиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан амалга оширилади.